

**Висновки Верховного Суду України,
викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду
заяв про перегляд судового рішення з підстави,
передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК України,
за II півріччя 2014 р.***

Спори, що виникають із корпоративних правовідносин

1. Одним із гарантованих прав учасника товариства є його участь в управлінні товариством через діяльність у вищому органі товариства — загальних зборах. Неповідомлення учасника товариства про проведення загальних зборів в установленому статутом порядку є грубим порушенням його прав, що може бути підставою для визнання рішень загальних зборів господарського товариства недійсними. Неповідомлення учасника товариства про скликання й проведення загальних зборів, на яких його виключили з учасників товариства, є безумовним порушенням прав, передбачених ст. 10 Закону України від 19 вересня 1991 р. № 1576-ХІІ «Про господарські товариства» (постанова Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-39гс14).

2. Факт одержання статусу спадкоємця учасника товариства лише засвідчує перехід до спадкоємця майнових прав померлого (частка у статутному капіталі, яка належала померлому учаснику товариства) та дає спадкоємцю право на вступ до господарського товариства. Права безпосередньої участі в управлінні господарським товариством (корпоративні права) спадкоємці набувають тільки з моменту вступу до господарського товариства, що має бути підтверджено відповідним рішенням загальних зборів товариства (постанова Верховного Суду України від 21 жовтня 2014 р. у справі № 3-151гс14).

3. Згідно з ч. 2 ст. 55 Закону України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI «Про акціонерні товариства»¹ засідання наглядової ради є правомочним, якщо в ньому бере участь більше половини

її складу. Статутом товариства може встановлюватися більша кількість членів наглядової ради, необхідна для визнання її засідань правомочними.

Частиною 4 ст. 13 цього Закону встановлено, що статут акціонерного товариства може містити й інші положення, що не суперечать законодавству.

Таким чином, загальні збори акціонерного товариства мають право самостійно визначати у статуті кількість членів наглядової ради для визнання її засідань правомочними, а тому положення ч. 8 ст. 53 зазначеного Закону застосовуються в тому випадку, коли статутом не визначено більшу кількість членів наглядової ради від понад половини її складу, необхідної для визнання засідань наглядової ради правомочними (постанова Верховного Суду України від 11 листопада 2014 р. у справах № 3-168гс14, 3-169гс14).

4. Пунктом «г» ч. 1 ст. 10 Закону України від 19 вересня 1991 р. № 1576-ХІІ «Про господарські товариства»² передбачено, що учасники товариства мають право одержувати інформацію про діяльність товариства. На вимогу учасника товариства зобов'язане надавати йому для ознайомлення річні баланси, звіти товариства про його діяльність, протоколи зборів.

Водночас учасники господарського товариства відповідно до ст. 88 ГК України мають право одержувати інформацію про діяльність товариства, а саме: річні баланси, звіти про фінансово-господарську діяльність товариства, протоколи ревізійної комісії, протоколи зборів органів управління товариства та інформацію, що міститься в установчих документах товариства, а не будь-яку інформацію щодо господарської діяльності товариства, якщо інше не передбачено установчими документами

* Закінчення. Початок матеріалу опубліковано в журналі за 2015 р. № 5. — С. 14—23.

¹ У редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин.

² У редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин.

товариства. Тобто господарське товариство зобов'язане надавати учаснику (акціонеру) на його вимогу лише документи звітнього характеру.

Отже, акціонер не вправі зобов'язати товариство надати інші документи про діяльність товариства, не передбачені статутом чи законодавством України (постанова Верховного Суду України від 18 листопада 2014 р. у справі № 3-174гс14).

5. Вартість частини майна товариства, що підлягає виплаті, повинна відповідати вартості чистих активів товариства, яка визначається в порядку, встановленому законодавством, пропорційно його частці у статутному капіталі товариства на підставі балансу, складеного на дату виходу (виключення). Розрахунок належної учаснику частини прибутку здійснюється на дату виходу (виключення) з товариства (постанова Верховного Суду України від 18 листопада 2014 р. у справі № 3-182гс14).

6. Оскільки безумовною підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів учасників товариства з огляду на безпосередню вказівку закону є прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення зборів та прийняття рішень, а також недотримання передбаченої законом процедури скликання і проведення зборів, що призвело до порушення прав та законних інтересів його учасників, то висновок суду касаційної інстанції про відсутність правових підстав для задоволення позову учасників товариства про визнання недійсними рішень, прийнятих на цих зборах, є передчасним (постанова Верховного Суду України від 9 грудня 2014 р. у справі № 3-187гс14).

7. Відповідно до вимог ч. 2 ст. 235 ЦК України, якщо буде встановлено, що правочин був вчинений

сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили, відносини сторін регулюються правилами щодо правочину, який сторони насправді вчинили.

За таких обставин суд позбавлений можливості застосовувати до встановлених правочинів сторін як наслідки, передбачені ст. 216 ЦК України, так і наслідки правочину, який сторони насправді вчинили, оскільки наразі є дійсними спірні договори купівлі-продажу корпоративних прав товариства.

Частиною 1 ст. 261 ЦК України передбачено, що перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила (постанова Верховного Суду України від 16 вересня 2014 р. у справі № 3-103гс14).

8. Статтею 112 ГПК України передбачено право господарського суду переглянути прийняте ним судові рішення, яке набрало законної сили, за нововиявленими обставинами, що є істотними для справи і не могли бути відомі заявникам.

Суд касаційної інстанції, переглядаючи за нововиявленими обставинами прийняту ним постанову, не звернув уваги, що протокол загальних зборів акціонерів заводу, яким затверджено звіт голови правління про результати діяльності за попередній рік, був предметом розгляду та оцінки господарських судів при розгляді справи, а договори оренди нерухомого майна і договір дольового утримання залізничного шляху, укладені між товариством і заводом, є не нововиявленими обставинами, а новими доказами у справі, що не спростовують фактів і правових висновків, викладених у зазначеній постанові (постанова Верховного Суду України від 11 листопада 2014 р. у справі № 3-175гс14).

Спори, пов'язані з обігом цінних паперів

1. Правилами зустрічного виконання зобов'язання, встановленими ч. 2 ст. 538 ЦК України, передбачено одночасне виконання кожною із сторін свого обов'язку.

Якщо у зобов'язанні встановлений строк (термін) його виконання, то воно підлягає виконанню у цей строк (термін) (ч. 1 ст. 530 ЦК України).

При вирішенні спору судом встановлено, що жодна зі сторін у строк, визначений умовами договору, свого обов'язку не виконала, а також відповідно до вимог ч. 2 ст. 538 ЦК України своєчасно не повідомила другу сторону про неможливість його виконання з певних обставин.

З урахуванням наведеного висновок суду касаційної інстанції про наявність правових

підстав для покладення на відповідача як покупця цінних паперів обов'язку з виплати позивачеві як продавцю вартості інвестиційних сертифікатів за договором викупу є передчасним (постанова Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-53гс14).

2. Аналіз статей 1, 4 Закону України від 30 жовтня 1996 р. № 448/96-ВР «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», статей 8, 26 Закону України від 18 червня 1991 р. № 1201-ХІІ «Про цінні папери і фондову біржу» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правочинів) дає підстави для висновку, що закон пов'язував необхідність отримання відповідного дозволу (ліцензії) для здійснення діяльності з обігу

цінних паперів, зокрема їх купівлі-продажу, зі здійсненням саме професійної діяльності на ринку цінних паперів, яка є виключним або переважним видом діяльності юридичних і фізичних осіб.

Оскільки договір купівлі-продажу цінних паперів укладено між компаніями-продавцями та компаніями-покупцями, стосовно яких не встановлено, що вони здійснювали професійну діяльність на ринку цінних паперів та зобов'язані були отримати відповідну ліцензію, висновок про порушення закону при укладенні спірного правочину, що полягало у відсутності ліцензій у сторін, є помилковим.

Відповідно до ст. 386 ЦК Української РСР (чинного на час виникнення спірних правовідносин) за договором доручення одна сторона (повірений) зобов'язується виконати від імені й за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії. Аналогічне визначення договору доручення міститься у ст. 1000 ЦК України.

Юридичні дії повіреного є діями самого довірителя, з яким через повіреного вступають у відносини треті особи. За договором доручення повірений за вчиненими ним правочинами з третіми особами жодних прав і обов'язків не

набуває, натомість створює права та обов'язки для довірителя, що й становить сутність відносин представництва.

Крім того, законодавство не містить заборони щодо вчинення правочину декількома представниками від імені сторони, яку вони представляють.

Відповідно до преамбули спірного договору компанії-покупці були представлені фізичними особами — представниками за дорученнями. Одночасно преамбула містить застереження, що зазначені компанії представлені закритим акціонерним товариством (торговцем), яке мало відповідний дозвіл на здійснення діяльності з випуску та обігу цінних паперів, та діяло в особі директора на підставі договорів доручення.

Підписання договору купівлі-продажу цінних паперів цим директором ідентифікує особу, яка підписала договір, але не дає підстав для висновку, що всупереч положенням преамбули договору торговець цінними паперами діяв в іншому правовому статусі, ніж представник покупців (постанова Верховного Суду України від 2 грудня 2014 р. у справі № 3-183гс14).

Спори щодо застосування законодавства про приватизацію

1. Відповідно до п. 5 Прикінцевих положень Закону України від 16 грудня 2004 р. № 2245-IV «Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» Кабінет Міністрів України був зобов'язаний протягом шести місяців з дня опублікування зазначеного Закону внести на розгляд Верховної Ради України пропозиції про приведення законів України у відповідність із цим Законом та забезпечити прийняття нормативно-правових актів, спрямованих на його виконання.

Статтею 1 Закону України від 1 лютого 2005 р. № 2391-IV «Про тимчасову заборону приватизації пам'яток культурної спадщини» (далі — Закон № 2391-IV)³ заборонено приватизацію пам'яток культурної спадщини до затвердження Верховною Радою України переліку пам'яток культурної спадщини, які не підлягають приватизації. Водночас згідно з п. 2 його Прикінцевих положень із дня набрання чинності цим Законом протягом шести місяців Кабінет Міністрів України був зобов'язаний подати до Верховної Ради України проект Закону України про затвердження переліку пам'яток культурної спадщини, які не підлягають приватизації.

³ Закон втратив чинність, але був чинним на час виникнення спірних правовідносин.

Кабінет Міністрів України упродовж зазначеного шестимісячного строку не подав на розгляд Верховної Ради України законопроектів (пропозицій) про приведення законів України у відповідність із зазначеними законами щодо включення чи невключення об'єктів, внесених до списків (переліків) пам'яток історії та культури згідно із Законом Української РСР від 13 липня 1978 р. № 3600-IX «Про охорону і використання пам'яток історії та культури»⁴, до Державного реєстру нерухомих пам'яток України та затвердження переліку пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації, а отже, спірний об'єкт нерухомого майна не набув статусу пам'ятки.

Законом України від 23 вересня 2008 р. № 574-VI затверджено Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації, до якого спірний об'єкт нерухомого майна не внесено, а п. 3 Прикінцевих положень зазначеного Закону визнано таким, що втратив чинність, Закон № 2391-IV, тому на час прийняття оспорюваного рішення районної ради не існувало законодавчої заборони щодо включення спірного нерухомого майна до переліку об'єктів комунальної власності, що підлягають приватизації шляхом продажу на

⁴ Закон втратив чинність, але був чинним на час виникнення спірних правовідносин.

аукціоні (постанова Верховного Суду України від 9 вересня 2014 р. у справі № 3-66гс14).

2. Вищий господарський суд України дійшов правильного висновку, що за обставин, коли спірні об'єкти соціально-побутового призначення не увійшли до статутного фонду при приватизації товариства, а були передані позивачеві безоплатно у користування, відповідно до ст. 24

Закону України від 4 березня 1992 р. № 2163-XII «Про приватизацію майна державних підприємств» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних відносин) у позивача не виникло права власності на спірне нерухоме майно за наслідками приватизації (постанова Верховного Суду України від 14 жовтня 2014 р. у справі № 3-134гс14).

Спори, що виникають із земельних правовідносин

1. Землі прибережних захисних смуг є землями, на яких знаходиться водний фонд України та на які поширюється окремий порядок надання та використання.

Системний аналіз норм законодавства дає підстави для висновку, що при наданні земельної ділянки за відсутності проекту землеустрою зі встановлення прибережної захисної смуги необхідно виходити із нормативних розмірів прибережних захисних смуг, передбачених ст. 88 ВК України, та орієнтовних розмірів і меж водоохоронних зон, що встановлюються відповідно до Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 8 травня 1996 р. № 486). Тобто сама по собі відсутність землевпорядної документації не змінює правового режиму захисної смуги (постанови Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-41гс14, від 9 вересня 2014 р. у справах № 3-40гс14, 3-74гс14, 3-76гс14, 3-77гс14).

2. Передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, здійснюється за результатами проведення земельних торгів, крім випадків, встановлених частинами 2, 3 ст. 134 ЗК України (ч. 2 ст. 124 цього Кодексу).

Недотримання процедури, передбаченої ч. 1 ст. 134 ЗК України, за змістом якої зазначені земельні ділянки (або права на них — оренда, суперфіцій, емфітевзис), у тому числі з розташованими на них об'єктами нерухомого майна державної або комунальної власності, підлягають продажу окремими лотами на конкурентних засадах (земельних торгах), крім випадків, встановлених ч. 2 цієї статті ЗК України, є порушенням органом місцевого самоврядування чинного законодавства (постанова Верховного Суду України від 16 вересня 2014 р. у справі № 3-46гс14).

3. Відповідно до ст. 60 ЗК України та ст. 88 ВК України (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) уздовж річок, морів і навколо озер, водосховищ та інших водойм з

метою охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення і засмічення та збереження їх водності встановлюються прибережні захисні смуги. Прибережні захисні смуги встановлюються за окремими проектами землеустрою.

Водночас за змістом п. 2.9 Порядку погодження природоохоронними органами матеріалів щодо вилучення (викупу), надання земельних ділянок (затверджено наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 5 листопада 2004 р. № 434) відсутність проекту землеустрою щодо встановлення прибережної захисної смуги не може трактуватися як відсутність самої прибережної захисної смуги, оскільки її розмір і межі встановлено законом, а тому такі земельні ділянки, що належали до земель водного фонду, не можуть бути передані у приватну власність (ст. 83 ЗК України) (постанова Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-52гс14).

4. На момент створення акціонерного товариства майно, передане йому Федерацією незалежних профспілок України, а отже, і земельні ділянки, на яких воно розташоване, перебували у державній власності, а тому могли бути відчужені виключно за згодою власника.

Частинами 3, 4 ст. 142 ЗК України передбачено, що припинення права постійного користування земельною ділянкою у разі добровільної відмови землекористувача здійснюється за його заявою до власника земельної ділянки. Власник земельної ділянки на підставі заяви землекористувача приймає рішення про припинення права користування земельною ділянкою, про що повідомляє органи державної реєстрації.

Згідно з ч. 2 ст. 149 ЗК України вилучення земельних ділянок провадиться за згодою землекористувачів на підставі рішень Кабінету Міністрів України, Ради міністрів АР Крим, місцевих державних адміністрацій, сільських, селищних, міських рад відповідно до їх повноважень.

Отже, з огляду на зміст наведених норм припинення права постійного землекористування санаторію здійснюється власником земельної

ділянки — державним органом виконавчої влади, а не органом місцевого самоврядування (постанова Верховного Суду України від 25 листопада 2014 р. у справі № 3-99гс14).

5. За змістом положень ст. 6 Закону України від 4 липня 1996 р. № 273/96-ВР «Про залізничний транспорт», статей 11, 23 Закону України від 10 листопада 1994 р. № 232/94-ВР «Про транспорт», ст. 68 ЗК України земля, на якій розташовано нерухоме майно, передане підприємству залізничного транспорту, належить до категорії земель державної власності. З тих обставин, що зазначене майно не зареєстровано за залізницею на праві власності, категорія землі не змінюється. Отже, розпоряджатися цією земельною ділянкою мають органи державної влади, визначені ч. 2 ст. 84 ЗК України. Відповідно, органи міської ради такими повноваженнями не наділені (постанова Верховного Суду України від 14 жовтня 2014 р. у справі № 3-150гс14).

6. Оскільки після спливу терміну дії договору оренди землі (23 грудня 2007 р.) орендар не повідомив позивача про продовження або поновлення дії цього договору (ст. 33 Закону України від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі»), а умовами договору та чинним на той час законодавством не передбачалося автоматичного поновлення договорів оренди землі державної та комунальної власності, то реалізація переважного права на поновлення договору оренди земельної ділянки в разі відсутності заперечень з боку сторін можлива лише за наявності рішення відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування (постанова Верховного Суду України від 11 листопада 2014 р. у справі № 3-161гс14).

7. Відповідно до ст. 32 Закону України від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі» (далі — Закон № 161-XIV) на вимогу однієї із сторін договір оренди землі може бути достроково

розірваний за рішенням суду в разі невиконання сторонами обов'язків, передбачених статтями 24 і 25 цього Закону та умовами договору, у разі випадкового знищення чи пошкодження об'єкта оренди, яке істотно перешкоджає передбаченому договором використанню земельної ділянки, а також на підставах, визначених ЗК України та іншими законами України.

За змістом ч. 1 ст. 24 Закону № 161-XIV орендодавець має право вимагати від орендаря використання земельної ділянки за цільовим призначенням згідно з договором оренди.

Відповідно до ч. 1 ст. 25 зазначеного Закону орендар має право господарювати на землі з дотриманням умов договору оренди землі.

Статтю 143 ЗК України передбачено, що підставою примусового припинення права користування земельною ділянкою є, зокрема, використання земельної ділянки не за цільовим призначенням.

Таким чином, із наведених норм чинного законодавства та умов договору оренди випливає, що підставою для розірвання договору оренди земельної ділянки є саме використання орендарем землі не за цільовим призначенням, а не той факт, що будівельні роботи не було розпочато (постанова Верховного Суду України від 11 листопада 2014 р. у справі № 3-167гс14).

8. Згідно зі ст. 124 ЗК України передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, здійснюється за результатами проведення земельних торгів, крім випадків, коли громадянин виявив бажання вперше отримати земельну ділянку із земель державної та комунальної власності для ведення фермерського господарства, з подальшою реєстрацією такого фермерського господарства (ст. 134 ЗК України) (постанова Верховного Суду України від 4 листопада 2014 р. у справі № 3-157гс14).

Справи про відшкодування шкоди

1. Відповідальність за завдану шкоду може наставати лише за наявності підстав, до яких законодавець відносить: наявність шкоди; протиправну поведінку заподіювача шкоди; причинний зв'язок між шкодою та протиправною поведінкою заподіювача; вину. За відсутності хоча б одного із цих елементів цивільно-правова відповідальність не настає.

За загальним правилом шкода підлягає відшкодуванню: в повному обсязі — відшкодовується як реальна шкода, тобто втрачене або пошкоджене майно в результаті протиправної

поведінки правопорушника, так і упущена вигода; особою, яка безпосередньо завдала шкоди.

Стосовно деліктних зобов'язань законодавство передбачає презумпцію вини заподіювача шкоди; якщо в процесі розгляду справи зазначена презумпція не спростована, то вона є юридичною підставою для висновку про наявність вини заподіювача шкоди. Доведення відсутності вини у спричиненні шкоди відповідно до вимог ст. 1166 ЦК України покладено на відповідача (постанова Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-51гс14).

2. Статтею 2 Закону України від 21 вересня 1999 р. № 1075-XIV «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» передбачено, що Міністерство оборони України як центральний орган управління Збройних Сил України здійснює відповідно до закону управління військовим майном, у тому числі закріплює військове майно за військовими частинами (у разі їх формування, переформування), приймає рішення щодо перерозподілу цього майна між військовими частинами Збройних Сил України, в тому числі у разі їх розформування.

Отже, обов'язок держави відшкодувати шкоду, завдану майну інших осіб внаслідок вибуху військових боєприпасів у мирний час, та шкоду, яку заподіяно внаслідок незаконних дій та бездіяльності військовослужбовців при здійсненні ними своїх повноважень, покладається на Міністерство оборони України як на уповноважений орган державного управління (постанова Верховного Суду України від 21 жовтня 2014 р. у справі № 3-86гс14).

3. Відповідно до підпункту 33.1.2 п. 33.1 ст. 33 Закону України від 1 липня 2004 р. № 1961-IV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (у редакції, чинній на момент вчинення дорожньо-транспортної пригоди; далі — ДТП) учасники ДТП зобов'язані вжити заходів для невідкладного, але не пізніше трьох робочих днів, повідомлення страховика, з яким було укладено договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності, або, у випадках, передбачених цим Законом, Моторного (транспортного) страхового бюро України про настання ДТП.

Підпунктом 38.1.1 п. 38.1 ст. 38 зазначеного Закону (у редакції, чинній на момент вчинення ДТП) передбачено, що страховик після виплати страхового відшкодування має право подати регресний позов до страховальника або водія забезпеченого транспортного засобу, який спричинив ДТП, якщо він не повідомив страховика у строки і за умов, визначених у підпункті 33.1.2 п. 33.1 ст. 33 цього Закону.

Наведені норми передбачають у випадку повідомлення у встановлений строк страховика про настання ДТП виникнення в нього права пред'явлення регресного позову до страховальника або водія транспортного засобу, який спричинив ДТП.

Згідно зі ст. 1172 ЦК України юридична або фізична особа відшкодує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків.

Відповідач є не тільки страховальником, а й власником транспортного засобу, яким під час ДТП керував його працівник, тому він відповідальний за завдані збитки (постанова Верховного Суду України від 7 жовтня 2014 р. у справі № 3-135гс14).

4. Закон України від 1 липня 2004 р. № 1961-IV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» регулює відносини у сфері обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів і спрямований на забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю та майну потерпілих при експлуатації наземних транспортних засобів на території України.

Системний аналіз положень цього Закону дає підстави для висновку, що в момент укладення договору обов'язкового страхування страховик бере на себе зобов'язання відповідати перед невизначеним і невідомим заздалегідь колом осіб за майнову шкоду, завдану цим особам страховальником відповідальності, тобто приймає на себе фінансові ризики виплати відшкодування завданої страховальником іншій особі майнової шкоди.

Згідно зі статтями 512, 514 ЦК України кредитор у зобов'язанні може бути замінений іншою особою у випадках, встановлених законом. До нового кредитора переходять права первісного кредитора у зобов'язанні в обсязі і на умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом.

Так, відповідно до ст. 993 цього Кодексу та ст. 27 Закону України від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР «Про страхування» (далі — Закон № 85/96-ВР) до страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, у межах фактичних витрат переходить право вимоги, яке страховальник або інша особа, що одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за завдані збитки.

Тобто в таких правовідносинах відбувається передача (перехід) права вимоги від страховальника (вигодонабувача) до страховика. Нового зобов'язання із відшкодування збитків при цьому не виникає, оскільки відбувається заміна кредитора: потерпілий (страховальник) передає страховику своє право вимоги до особи, відповідальної за спричинення шкоди. Отже, страховик виступає замість потерпілого.

Особою, відповідальною за завдані збитки, може бути як безпосередній заподіювач шкоди, так і відповідальна за нього страхова компанія.

Разом з тим за правилами п. 35.1 ст. 35 Закону України від 1 липня 2004 р. № 1961-IV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (далі — Закон № 1961-IV) для отримання страхового відшкодування потерпілий чи інша особа, яка має право на отримання відшкодування, протягом 30 днів з дня подання повідомлення про ДТП подає страховику заяву про страхове відшкодування.

Наведена норма матеріального права регулює порядок страхового відшкодування у правовідносинах між потерпілим (або особою, яка має право на отримання відшкодування) і страховиком, які відбуваються до заміни кредитора.

З урахуванням викладеного обов'язок подачі заяви не перейшов і не міг перейти до нового кредитора, оскільки для нього відповідач у справі є не страховиком у розумінні наведеної норми, а особою, відповідальною за завдані збитки в порядку ст. 993 ЦК України та ст. 27 Закону № 85/96-ВР.

Таким чином, висновок суду касаційної інстанції про відмову в задоволенні позову з тих підстав, що страхова компанія-позивач не звернулася до страхової компанії-відповідача із заявою в порядку, передбаченому п. 35.1 ст. 35 Закону № 1961-IV, є помилковим (постанова Верховного Суду України від 4 листопада 2014 р. у справі № 3-165гс14).

5. Відповідно до ч. 2 ст. 22 ЦК України збитками є, зокрема, доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Частиною 2 ст. 224 ГК України встановлено, що під збитками розуміються витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною.

Отже, покладення на особу обов'язку відшкодування збитків у вигляді упущеної вигоди можливе тільки за умови реальної можливості одержання доходу особою, яка вважає, що їй завдано шкоди (постанова Верховного Суду України від 9 грудня 2014 р. у справі № 3-188гс14).

6. За змістом ст. 1166 ЦК України для застосування такої міри відповідальності, як стягнення збитків, необхідною є наявність усіх елементів складу цивільного правопорушення, а саме: протиправної поведінки, збитків, причинного зв'язку між протиправною поведінкою боржника і збитками, вини. За відсутності хоча б одного із цих елементів цивільно-правова відповідальність не настає.

З огляду на встановлені судами попередніх інстанцій відповідно до їх повноважень, визначених ГПК України, обставини справи у діях відповідача не вбачається наявності складу цивільного правопорушення, а отже, висновок суду касаційної інстанції щодо покладення відповідальності з відшкодування збитків на відповідача є необґрунтованим (постанови Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-100гс14 та від 4 листопада 2014 р. у справі № 3-162гс14).

Спори, що виникають із зобов'язань у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави

1. Відповідно до ст. 1212 ЦК України особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуте майно), зобов'язана повернути потерпілому майно.

Положення гл. 83 ЦК України застосовуються незалежно від того, чи безпідставне набуття або збереження майна було результатом поведінки набувача майна, потерпілого, інших осіб чи наслідком події (постанова Верховного Суду України від 14 жовтня 2014 р. у справі № 3-138гс14).

2. Відповідно до ст. 1212 ЦК України особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуте майно), зобов'язана повернути потерпілому це майно. Особа зобов'язана повернути майно

і тоді, коли підстава, на якій воно було набуте, згодом відпала.

Положення гл. 83 «Набуття, збереження майна без достатньої правової підстави» ЦК України застосовуються незалежно від того, чи безпідставне набуття або збереження майна було результатом поведінки набувача майна, потерпілого, інших осіб чи наслідком події. Положення цієї глави застосовуються також до вимог про: 1) повернення виконаного за недійсним правочинном; 2) витребування майна власником із чужого незаконного володіння; 3) повернення виконаного однією із сторін у зобов'язанні; 4) відшкодування шкоди особою, яка незаконно набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи.

Аналіз наведеної норми права дає підстави для висновку, що цей вид позадоговірних зобов'язань

породжують такі юридичні факти: 1) набуття особою майна або його збереження за рахунок іншої особи; 2) відсутність для цього правових підстав або якщо такі відпали.

Якщо між сторонами у справі існували договірні відносини, кошти, які позивач просить зарахувати при здійсненні розрахунків за договором у майбутніх періодах, відповідач отримав відповідно до умов договору, то такі кошти набуто за наявності правової підстави, а тому заявлені позовні вимоги не можуть бути задоволені на підставі положень ст. 1212 ЦК України (постанова Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-64гс14).

3. Аналіз ст. 1212 ЦК України дає підстави для висновку, що позадоговірні зобов'язання з повернення потерпілому безпідставно набутого майна породжують такі юридичні факти: 1) набуття особою майна або його збереження за рахунок іншої особи; 2) відсутність для цього правових підстав або якщо такі відпали.

Оскільки між сторонами у справі було укладено договір про оплатне виконання замовлення з розробки та впровадження корпоративної інформаційної системи обліку господарської діяльності підприємства, а кошти, які замовник просить стягнути з виконавця, останній отримав як плату за роботи, що мали бути виконані за договором, то ці кошти набуті за наявності правової підстави і не можуть бути витребувані відповідно до положень ст. 1212 ЦК України як безпідставне збагачення.

Правовідносини сторін у цьому спорі регулюються нормами зобов'язального права, а договірний характер правовідносин виключає можливість застосування до них положень ч. 1 ст. 1212 ЦК України, у тому числі й щодо вимоги повернути замовнику попередньо сплачені кошти у зв'язку з неналежним виконанням підрядником умов договору (постанова Верховного Суду України від 14 жовтня 2014 р. у справі № 3-129гс14).

Спори щодо застосування законодавства про захист економічної конкуренції

Згідно з приписами частин 2, 3, 5 ст. 56 Закону України від 11 січня 2001 р. № 2210-III «Про захист економічної конкуренції» нарахування пені припиняється саме з дня припинення господарським судом рішення про стягнення відповідного штрафу.

У наведеній правовій нормі чітко визначено подію, з настанням якої законодавець пов'язує припинення та зупинення нарахування пені. У разі припинення нарахування пені — день

прийняття господарським судом рішення про стягнення відповідного штрафу. При цьому будь-яких застережень щодо набрання відповідним рішенням законної сили у ст. 56 зазначеного Закону немає. У разі зупинення нарахування пені — час розгляду справи в господарському суді, який повинен визначатися за правилами ст. 69 ГПК України (постанови Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-44гс14 та від 9 вересня 2014 р. у справі № 3-50гс14).

Справи про банкрутство

1. Відповідно до ч. 10 ст. 17 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-XII «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) керуючий санацією в тримісячний строк з дня прийняття рішення про санацію має право відмовитися від виконання договорів боржника, укладених до порушення провадження у справі про банкрутство, не виконаних повністю або частково, якщо: виконання договору завдає збитків боржнику; договір є довгостроковим (понад один рік) або розрахованим на одержання позитивних результатів для боржника в довгостроковій перспективі, крім випадків випуску продукції з технологічним циклом, більшим за строки санації боржника; виконання договору

створює умови, що перешкоджають відновленню платоспроможності боржника.

У цій частині зазначеного Закону передбачено можливість відмови від невиконаного повністю або частково договору, а тому право відмови від договору (правочину) слід розуміти як відмову від вчинення дій, які можуть встановити нові кредитні зобов'язання боржника на підставі кредитних договорів, вчинених до порушення справи про банкрутство позичальника, за наявності інших умов застосування такого права, визначених цією нормою (постанова Верховного Суду України від 26 серпня 2014 р. у справі № 3-37гс14).

2. Розпорядник майна, незалежно від наявності чи відсутності заяв за даними обліку боржника, зобов'язаний внести вимоги кредиторів,

забезпечені заставою майна боржника, окремо до реєстру вимог кредиторів, які забезпечені заставою боржника, та окремо внести до реєстру відомості про майно боржника, що є предметом застави, яке використовується виключно для першочергового задоволення вимог заставодержателя згідно з положеннями абз. 2 ч. 6 ст. 14, абз. 2 ч. 2 ст. 26, підпункту «а» п. 1 ч. 1 ст. 31 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) (постанова Верховного Суду України від 9 вересня 2014 р. у справі № 3-72гс14, від 28 жовтня 2014 р. у справі № 3-152гс14).

3. Положеннями ч. 4 ст. 25 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»⁵ встановлено, що дії ліквідатора (ліквідаційної комісії) можуть бути оскаржені до господарського суду власником майна (органом, уповноваженим управляти майном) банкрута; особою, яка відповідає за зобов'язаннями банкрута; кожним кредитором окремо або комітетом кредиторів; особою, яка, посилаючись на свої права власника або іншу підставу, передбачену законом чи договором, оспорує правомірність віднесення майнових активів або коштів до ліквідаційної маси.

Отже, банк як іпотекодержатель реалізованого майна, посилаючись на свої права, передбачені іпотечним договором, мав право оспорювати правомірність віднесення майнових активів до ліквідаційної маси, і це питання підлягає вирішенню в порядку, встановленому зазначеним Законом (постанова Верховного Суду України від 25 листопада 2014 р. у справі № 3-73гс14).

4. Аналіз положень статей 541, 543, 554 ЦК України та Закону України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-ХІІ «Про заставу» дає підстави для висновку, що вимоги товариства до компанії є грошовими і такими, що забезпечені заставою майна.

Відповідно до статей 14, 26, 31 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»⁶, якщо боржник не виконав основного зобов'язання, грошові вимоги кредитора, забезпечені заставою майна боржника (заставодавця), включаються до реєстру вимог кредиторів окремо і задовольняються в першу чергу (постанова Верховного Суду України від 26 серпня 2014 р. у

справі № 3-93гс14 та від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-98гс14).

5. У разі визнання правочинів недійсними правовим наслідком згідно зі ст. 216 ЦК України буде пов'язане з їх недійсністю зобов'язання боржника повернути заявнику грошові кошти, які він одержав на виконання цих правочинів (постанова Верховного Суду України від 21 жовтня 2014 р. у справі № 3-117гс14).

6. Відповідно до приписів ч. 6 ст. 52 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) за клопотанням ліквідатора у разі виявлення ним майна відсутнього боржника, визнаного банкрутом, господарський суд може винести ухвалу про припинення процедури ліквідації, передбаченої цією статтею, і переходу до загальних судових процедур у справі про банкрутство, передбачених цим Законом.

Отже, здійснення судом переходу до загальної процедури банкрутства у разі виявлення майна боржника було можливе лише на підставі поданого ліквідатором до суду клопотання в порядку, передбаченому законодавством, чинним на момент виникнення спірних правовідносин (постанова Верховного Суду України від 7 жовтня 2014 р. у справі № 3-127гс14).

7. Відповідно до ст. 1 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»⁷ боржником є суб'єкт підприємницької діяльності, неспроможний виконати свої грошові зобов'язання перед кредитором, а кредитором — юридична або фізична особа, яка має у встановленому порядку підтвержені документами вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника.

Оскільки під час процедури розпорядження майном боржника не було встановлено обставин розпорядження грошовими коштами, одержаними боржником від продажу майна, це свідчить про те, що при прийнятті рішення про визнання боржника банкрутом та відкритті ліквідаційної процедури не враховано обставин продажу боржником належного йому нерухомого майна і впливу такого продажу на фінансовий стан останнього (постанова Верховного Суду України від 7 жовтня 2014 р. у справі № 3-130гс14).

8. Згідно зі ст. 7 Закону України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV «Про цінні папери та фондовий ринок» у складі вимоги щодо сплати

⁵ У редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин.

⁶ У редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин.

⁷ У редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин.

номінальної вартості дисконтних облігацій існують вимоги стосовно виконання позикового зобов'язання, строк виконання яких може наступити у випадку порушення справи про банкрутство емітента, та вимоги про сплату доходу (дисконту), настання строку виконання яких неможливе окремо від настання строку погашення дисконтних облігацій, передбаченого умовами їх розміщення (постанова Верховного Суду України від 18 листопада 2014 р. у справі № 3-141Гс14).

9. Чинним законодавством встановлено заборону здійснення банкрутства державних підприємств, приватизація яких заборонена законом, шляхом введення ліквідаційної процедури до виключення їх у встановленому порядку з переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації (постанова Верховного Суду України від 21 жовтня 2014 р. у справі № 3-148Гс14).

10. Статтею 204 ЦК України передбачено, що правочин є правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним.

Особа, до якої перейшли права кредитора під час провадження у справі про банкрутство, отримує статус учасника провадження відповідно до ст. 1 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»⁸. Заміна кредитора у зобов'язанні не впливає на права та обов'язки боржника і не потребує його згоди, якщо така згода не передбачена договором або законом (постанова Верховного Суду України від 11 листопада 2014 р. у справі № 3-163Гс14).

⁸ У редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин.

11. Згідно з ч. 5 ст. 7 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі — Закон № 2343-ХІІ)⁹ боржник зобов'язаний звернутися до суду із заявою про визнання банкрутом у разі виникнення таких обставин:

– задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами;

– орган боржника, уповноважений відповідно до установчих документів або законодавства прийняти рішення про ліквідацію боржника, прийняв рішення про звернення в господарський суд із заявою боржника про порушення справи про банкрутство.

При цьому справа про банкрутство порушується господарським судом за заявою боржника за наявності хоча б однієї з підстав, передбачених ч. 5 ст. 7 Закону № 2343-ХІІ.

За змістом абз. 8 ст. 1 зазначеного Закону безспірними є вимоги кредиторів, визнані боржником, інші вимоги кредиторів, підтвержені виконавчими документами чи розрахунковими документами, за якими відповідно до законодавства здійснюється списання коштів з рахунків боржника. Тобто згідно з наведеною нормою закону ініціювання боржником порушення справи про банкрутство свідчить про відсутність між боржником та його кредиторами спору про наявність і неоплатність боргу, оскільки сам боржник визнає ці обставини (постанова Верховного Суду України від 25 листопада 2014 р. у справі № 3-180Гс14).

⁹ У редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин.

Учасники судового процесу

1. Відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом.

Згідно з практикою Європейського суду з прав людини під терміном «суд, встановлений законом» у ст. 6 Конвенції мається на увазі, що «судова влада у демократичному суспільстві регулюється законами, джерелом яких є Парламент». Зазначений термін охоплює не лише правові підстави існування суду, але і його склад у кожній конкретній справі.

Відповідно до частин 1, 2 ст. 20 ГПК України суддя, який брав участь у розгляді справи, не може брати участі в новому розгляді справи у разі

скасування рішення, ухвали, постанови, прийнятої за його участю, або у перегляді прийнятих за його участю рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами. За наявності таких підстав суддя повинен заявити самовідвід (постанова Верховного Суду України від 30 вересня 2014 р. у справі № 3-131Гс14).

2. Відповідно до ст. 241 ЦК України правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Правочин вважається схваленим зокрема у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання.

Наступне схвалення правочину особою, яку представляють, створює, змінює і припиняє цивільні права та обов'язки з моменту вчинення цього правочину.

Генеральний директор як виконавчий орган товариства в межах своєї компетенції, визначеної законом і статутом товариства, наділений повноваженнями вчиняти відповідні дії саме від імені товариства, тому укладення договору страхування заставного майна на виконання умов договору іпотеки, підписання актів моніторингу цього майна свідчать про схвалення оспорюваного правочину саме повноважним органом юридичної особи (постанова Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-60гс14).

3. Частиною 1 ст. 241 ЦК України встановлено, що наступне схвалення правочину особою, яку представляють, створює, змінює і припиняє цивільні права та обов'язки з моменту вчинення цього правочину.

Так, оскільки подальші дії товариства свідчать про схвалення договору, він вважається дійсним, незважаючи на підписання цього договору директором товариства з перевищенням повноважень (постанова Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-68гс14).

4. Відповідно до ч. 3 ст. 238 ЦК України представник не може вчиняти правочин від

імені особи, яку він представляє, у своїх інтересах або в інтересах іншої особи, представником якої він одночасно є, за винятком комерційного представництва, а також щодо інших осіб, встановлених законом (постанова Верховного Суду України від 23 вересня 2014 р. у справі № 3-110гс14).

5. Відповідно до ст. 241 ЦК України правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Правочин вважається схваленим зокрема у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання.

На виконання умов договору Товариство-1 передало Товариству-2 171,01 т ячменю на підставі накладних, а Товариство-2 прийняло та оплатило частково поставлений товар, що підтверджує прийняття і виконання сторонами умов договору.

Згідно зі ст. 193 ГК України порушення зобов'язань за договором є підставою для застосування господарських санкцій, передбачених цим Кодексом, іншими законами або договором (постанова Верховного Суду України від 18 листопада 2014 р. у справі № 3-177гс14).

Спори, пов'язані з виконанням судових рішень

1. Дії державного виконавця у виконавчому провадженні, які не стосуються правил проведення прилюдних торгів, мають самостійний спосіб оскарження згідно з положеннями ст. 82 Закону України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» й не можуть бути підставою для визнання прилюдних торгів недійсними (постанова Верховного Суду України від 26 серпня 2014 р. у справі № 3-36гс14).

2. Оскільки за змістом ч. 1 ст. 215 ЦК України підставами недійсності правочину є недодержання вимог закону в момент його укладення, то підставами для визнання, зокрема, результатів прилюдних торгів недійсними є порушення встановлених законодавством правил проведення

торгів, визначених Тимчасовим положенням про порядок проведення прилюдних торгів з реалізації арештованого нерухомого майна (затверджено наказом Міністерства юстиції України від 27 жовтня 1999 р. № 68/5; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 листопада 1999 р. за № 745/4038).

Дії державного виконавця у виконавчому провадженні, які не стосуються правил проведення прилюдних торгів, зокрема щодо визначення вартості чи оцінки (уцінки) арештованого майна, мають самостійний спосіб оскарження й не можуть бути підставою для визнання прилюдних торгів недійсними (постанова Верховного Суду України від 23 вересня 2014 р. у справі № 3-112гс14).